

1996 – Ungerns jubileumsår

År 1996 har det firats ordentligt i Ungern. Det är inte bara 1 100 år sedan de ungerska stammarna samlades i Karpaterbäckenet, det är också 40-årsminnet av frihetskampen mot Sovjetunionen.

1996 var jubileumsåret i Ungern i år. Under hela året har firats att det är 1100 år sedan de ungerska stammarna invandrade i och erövrade Karpaterbäckenet. I slutet av oktober högtidlighöll man 40-årsminnet av frihetskampen 1956. Dessutom har Ungerns förmästa kloster och skola, Pannonhalma, firat sitt eget 1000-års-jubileum med bland annat påvebesök.

1100-årsfirandet når ingalunda upp till det mycket storslagna 1000-årsfirandet 1896. Den gången var det en självmedveten stor ungersk stat inom ramen för stormakten Österrike-Ungern som med pompa och ståt firade sitt jubileum. Hjärttorget med milleniumminnesmärket, Stora Boulevarden, Franz Josefsbron och kontinentens första elektriska tunnelbana öppnades i Budapest. En stor milleniumutställning anordnades i den nyanlagda stadsparken.

Troligtvis på hösten 895 började ungrarna österifrån invandra genom Karpaterpasset ner på det ungerska slättlandet. De sju stammarna slöt sig samman under magyarhövdingen Arpád och hade på några få år erövrat det då nästan öde Karpaterbäckenet.

Från Karpaterbäckenet företog ungrarna snabba ryttarräder över stora delar av Europa då de härjade och plundrade, till synes oövervinnerliga. En ungersk hövding skall också skrytsamt ha sagt, att om icke himmelen störtar ner eller jorden rämningar, skall ingen makt kunna tillintetgöra oss.

Först 955 lyckades kejsar Otto den store genom segern över ungrarna på Lechfältet utanför Augsburg få slut på deras härjningar. Kristna missionärer strömmade till Ungern och storfurst Géza antog den västerländska katolska läran för sig och sitt folk. Hans son Stefan (István) den helige blev år 1000 krönt till apostolisk kung med en krona sänd från påven, Stefanskronan.

Ungerns tre trauman

Det första av tre stora trauman i Ungerns historia inträffade 1241 när tatarerna invaderade Ungern och under ett års härjningar förintades närmare halva befolkningen. Landet byggdes upp igen och 1335 stod Ungerns konung Karl Robert av Anjou som värd för Polens och Böhmens kungar vid det första toppmötet i Visegrád (ett andra 1991 på samma plats för samma tre länders ledare!).

Från senare delen av 1300-talet och 150 år framåt var Ungern "västerlandets sköld" mot den turkiska anstormningen från Balkan. Vojvoden János Hunyadi be-segrade turkarna vid upprepade tillfällen. Hans son kung Mátyás (Mattias Corvinus) var en renässansfurst och kulturpersonlighet av stora mått.

I början av 1500-talet började dock Ungerns krafter svikta och den andra stora historiska katastrofen var slaget vid Mohács 1526 då ungrarna led ett förintande nederlag mot turkarna. Detta ledde till att Ungern under 150 år var tredelat, de västra och norra delarna lydde under Habsburgkejsarna i Wien, de centrala delarna var under turkisk ockupation medan östra delen Transsylvanien/Siebenbürgen/Erdély var ett eget furstendöme i vasallförhållande till sultanen.

Från senare delen av 1300-talet och 150 år framåt var Ungern "västerlandets sköld" mot den turkiska anstormningen från Balkan.

Flera turkiska försök att stöta vidare mot väster stoppades av ungrarna och Habsburgarna och efter den stora turkbelägringen av Wien 1683 följde ett 15-årigt befrielsekrig av Ungern från turkarna. Genom framför allt prins Eugens stora segrar kunde hela Ungern enas under kejsarens spira. Under den långa gemensamma historien mellan Österrike och Ungern svängde förhållandet mellan de båda länderna ett flertal gånger upp och ner.

I början av 1700-talet ledde Ferenc Rákóczi ett stort uppror mot kejsaren och under revolutionen 1848–49 önskade Lajos Kossuth

och en del radikala ungrare helt bryta loss Ungern från Österrike. Men under österrikiska tronföljds-kriget

1740–48 var det till stor del ungrarna som räddade arvet åt Maria Theresia och under Napoleonkrigen avvisade ungrarna alla korsikanens lockbeten och förblev sin Habsburghärskares trogna.

Nationalism tillgodosågs

Genom *Ausgleich* 1867 och skapandet av den österrikisk-ungerska monarkin blev egentligen alla ungrarnas nationella önskemål tillgodosedda. De var det politiskt ledande folket i sin rikshalva och i mångt och mycket även i hela dubbelmonarkin. Genom att Österrike-Ungern hamnade på den förlorande sidan i Första världskriget drabbades den av rena slaktmordet vid de efterföljande frederna då man bl a skapade konstgjorda stater som Tjeckoslovakien och Jugoslavien.

Trianonfreden 1920 blev det tredje traumat i ungersk historia. Av landets sedan 1000 år historiska gränser skars 71 procent av ytan och 62 procent av befolkningen bort. Enbart Rumänien roffade åt sig mera ungerskt land än som blev kvar åt själva Ungern!

En tredjedel av den ungerska nationen hamnade som minoriteter i grannstaterna, ett problem som vi fortfarande lever med idag: 2 miljoner ungrare i Rumänien, 600 000 i Slovakien, 450 000 i Serbien, 200 000 i Ukraina o s v. Under Andra världskrigets slutskede förhärjades Ungern och särskilt Budapest förfärligt.

Kommunisternas maktövertagande med sovjetisk "hjälp" ledde till svåra förföljelser och "omskolning" av alla oliktänkande. Efter Stalins död hoppades man på lättnader. Spontana demonstrationer och störtandet av Stalinstatyn den 23 oktober 1956 ledde snabbt till kommunistregimens fall och under ett par veckor hoppades ungrarna på frihet och demokrati. Men i början av november krossade sovjetiska stridsvagnar alla sådan förhoppningar och en andlös värld såg på ungrarnas tappra frihetskamp, men varken FN eller någon annan rörde ett finger till deras hjälp.

En tredjedel av den ungerska nationen hamnade som minoriteter i grannstaterna.

Från 1968 började Ungern genom små ekonomiska reformer gå en egen, gulaschkommunistisk, väg mot marknadsekonomi. År 1989 var det ungrarna som genom sitt modiga beslut att öppna järnridån "drog proppen" ur hela det sovjetiska satellitsystemet och möjliggjorde Central- och Östeuropas befrielse. De har all anledning att vara stolta över sin 1100-åriga historia i Centraleuropa.

NICOLAUS ROCKBERGER

Artikelförfattaren har senast utkommit med Tusenåriga riket, Österrike och Ungern (SNS, 1996).

Möte på en bokkyrkogård

När varuhuset sparar utgallrade böcker för att fylla sina bokhyllor bidrar de till att upprätthålla den litterära traditionen, konstaterar Jan Anward.

Vad gör man när man redan bestämt sig för att man föredrar öronlapps-fåtöljen Brunte med klädseln Meskalin i diskret rostrött framför öronlapps-fåtöljen Palle i läder, men ens hjärtas dam, eller riddare, verkar ha minst en halvtimme kvar av sin beslutsprocess? Varför inte slå sig ned i Brunte och läsa en bok? I de stora möbelvaruhusens bokhyllor står det inte bokattrapper, utan riktiga böcker – visserligen ofta restlager från för längesedan nedlagda serier, men ändå. Titta bara, sidor och allt!

Själv brukar jag numera vid besök på möbelvaruhus rätt snabbt tappa intresset för möblerna och istället börja syna innehållet i bokhyllorna, till min frus lätta förlägenhet. Vad man hittar där lämpar sig för en *vanitas*-meditation i minst lika hög grad som Yoricks skalle. Här hittar man de döda och bortglömda debatterna, minnena

som ingen minns, ståndpunkterna som ingen längre förstår, experimenten som aldrig ledde någon vart – allt det som inte fick plats i Göran Häggs lysande litteraturhistoria.

I våras hittade jag, i ett möbelvaruhus som får förbli anonymt, *Där spårar jag livets växt*, Kai Henmarks dikter i urval, med förord av Karl Sundén (Rabén & Sjögren, 1982). Jag vet inte riktigt varför Kai Henmark hamnade utanför litteraturhistorien, men jag kan gissa. En ledtråd kan man hitta i Nina Burtons *Den hundrade poeten* (FIB:s Lyrikklubb, 1988). Precis i början av 60-talet försökte Henmark introducera vad han och andra ville skulle bli det nya decenniets litteratur: någon slags anti-formalistisk engagemangslitteratur, kanske i Lars Ahlins efterföljd.

Neo-dadaismen tog över

Men det var inte sådan litteratur som blev marknadsledande på den litterära marknaden i början av 60-talet. Det var istället neo-dadaism och nyenkelhet. Henmark blev ingen banérförare – och heller ingen representant för någon gångbar litterär riktning. I Lars Gustafsson och Torkel Rasmussens bokslut över det lyriska 60-talet: *Diktarna*

från 60-talet (Bonniors, 1970) finns han inte med.

Inte heller besatte han någon av de andra odödliggörande rollerna i den samtida litterära offentligheten: ledande medlöpare kritiker eller – på den motsatta sidan – (vulgär) bästsäljare, förstockad motståndare eller officiell clown (den som gör den bästa parodin på den mest övervärderade nya litteraturen). Henmark skrev "svår" litteratur, hans verksamhet som kritiker placerade honom varken i den ena eller den andra kritikerrollen och hans parodi på nyenklade dikter (i *Spott i ditt öga*, 1963):

Till de nygamla

*Det är en balja rätt och slätt.
Inte skida eller sköte då?
En balja?
En balja helt enkelt.
En balja?
Ja, en balja.*

blev aldrig den officiella parodin på nyenkelheten. Det blev istället, i alla fall enligt Burton, Eric G Olssons *Några vanliga dikter*.

Som Bourdieu påmint om många gånger, så kräver ett auktoritativt tilltal, även om det är lågt och jämlikhetssträvande som Henmarks och inbäddat i ett språk-

befriande och språkförändrande projekt, en auktoritativ talarposition. Annars lyssnar varken samtiden eller eftervärlden.

Kanske spelade det också en roll att Henmark hade den olyckliga vanan att sabotera sitt eget tilltal med ordvitsar.

Forcerade ordvitsar

Jag har en viss sympati för det något forcerade ordvitsande som Henmark verkar ha varit så förtjust i (utnyttjandet av den dubbla betydelsen hos balja i Till de nygamla är helt typiskt). Hans böcker är fulla av skruvade ordvitsar. Några, som "språkstakar", är fyndiga, men ändå helt oanvändbara. Det går inte att säga språkstake utan att rama in ordet i en tung källhänvisning som helt förtar effekten av ordet.

Andra är mest snåriga, som "i somnarens saliga dagar". (Den senare, en boktitel, är för övrigt så pass snårig att inte ens Nationalencyklopedin fått den rätt i artikeln om Henmark. Där står: I somnarens saliga dagar.)

Men tillhör man en tradition kan ens repliker få en andra chans. En tradition tillhör man förstas om man blir läst och kommenterad. Men man behöver inte ha skrivit något, det finns både skrivna och

muntliga traditioner. Inte heller behöver man någonsin ha blivit tagen på allvar. Allt som behövs är att någon sparar ens repliker.

Det är således inte helt omöjligt att en epokgörande upptäckt, utan att den någonsin uppfattats som sådan, ändå kan traderas, exempelvis som ett typiskt fall av dumt prat: Ät mögel om du vill bli av med snuvan, sa Tok-Lisa.

Här hittar man de döda debatterna, minnena som ingen minns, ståndpunkterna som ingen längre förstår, experimenten som aldrig ledde någon vart.

När varuhuset sparar utgallrade böcker för att fylla sina bokhyllor bidrar de till att upprätthålla den litterära traditionen. Därför kan det osannolika ske att Kai Henmarks tilltal: *Hör du mej?*, på sidan 133 i *Där spårar jag livets växt*, kan nå någon som förstrött tittar på bokhyllan Pat och råkar låta blicken falla på böckerna som står i den.

Jodå, jag hör dej – till sist.

JAN ANWARD